

IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLAR UCHUN JAMOAT BINOLARIDA HARAKATLANISHLARIDAGI MAVJUD TURLI XIL MUAMMOLARNI ANIQLASH

Xodjaev Abbas Agzamovich

texnika fanlari doktori, professor,

Mansurov Yashnar Marufovich

Komoliddin Bexzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti,
“Dizayn” kafedra dotsenti, arxitektura fanlar nomzodi,

Mannapova Nilufar Rovshanovna

Komoliddin Bexzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti, dotsent

Yulchiyeva Barno Baxtiyor qizi

Kamoliddin Behzod nomli Milliy rassomlik va dizayn instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Imkoniyati cheklangan shaxslar uchun jamoat binolaridagi turli xildagi mavjud muammolarning yechimi taklif etildi. Jumladan yordamchi yo‘laklarni yanada qulaylashtirish binoning arxitektura va interyer fazoviy yechimini zamonaviylashtirish hamda innovatsion texnologiyalardan foydalanish, bino ostonasidagi muammolarni bartaraf, qilish bo‘yicha tavsiyalar berildi.

Kalit so‘zlar: Binolar, ostonalar, imkoniyati cheklanganlar, maxsus belgilar, jamoat binolari, insonlarga qulaylik yaratish, xavfsizlik choralari, arxitektura, zamonaviylashtirish, mavjud xato va kamchiliklar.

АННОТАЦИЯ

Даны решения различных проблем в общественных зданиях для людей с ограниченными возможностями. В частности, даны рекомендации по выполнению более комфортных коридоров, модернизации интерьера и архитектурно-пространственного решения здания, применению ь инновационных технологий, улучшению устройства порогов входных групп зданий.

Ключевые слова: Здания, пороги, инвалиды, специальные знаки, общественные здания, создание комфорта для людей, меры безопасности, архитектура, модернизация, существующие и недостатки.

ABSTRACT

Solutions to various problems in public buildings for people with disabilities are given. In particular, recommendations are given on the implementation of more comfortable corridors, modernization of the interior and architectural and spatial design of the building, the use of innovative technologies, and the improvement of the arrangement of thresholds for the entrance groups of buildings.

Keywords: Buildings, thresholds, disabled people, special signs, public buildings, creating comfort for people, security measures, architecture, modernization, existing even and shortcomings.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatning vazifalaridan biri nogironligi bo'lgan erkak va ayollarning jamiyatning boshqa a'zolari singari huquq va majburiyatlarga ega bo'lishini ta'minlashdan iboratdir. Shu bois O'zbekiston Respublikasining nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini himoya qilish sohasidagi davlat siyosati ustuvor yo'nalishlaridan biri nogironligi bo'lgan shaxslarga O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida nazarda tutilgan fuqarolik, iqtisodiy, siyosiy va boshqa huquq va erkinliklarni amalga oshirishda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalari va tamoyillari hamda O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq boshqa fuqarolar bilan teng imkoniyatlarni ta'minlash hisoblanadi.

Afsuskiy dunyoning ko'plab mamlakatlarida nogironligi bo'lgan shaxslarning o'z huquq va erkinliklarini to'la amalga oshirishiga to'sqinlik qiladigan va jamoat hayotidagi ishtirokini qiyinlashtiradigan to'siqlar mavjud. Shu bois nogironligi bor shahlar jamiyatning turli xil ijtimoiy tizimlari, masalan, xizmatlar ko'rsatish, ish, axborot va transportdan foydalanishdagi teng imkoniyatlarni ta'minlash orqali to'siqlarni bartaraf etish uchun zarur choralarni ko'rish talab etiladi. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya nogironlarning fuqarolik, madaniy, iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy huquqlarini qamrab olish, tenglik va kamsitmaslik asosida himoya qilish uchun etarli standartlarni taklif etadi. Bu nogironlarning o'z jamoalarida mustaqil yashash, tanlov qilish va jamiyatda faol rol o'ynash huquqiga egaligini aniq ko'rsatib turibdi.

ASOSIY QISM

Davlat mehnat inspeksiyasining ma'lum qilishicha, bugun O'zbekistonda 750 mingdan ortiq nogironligi bo'lgan shaxslar mavjud, ularning 220 ming nafari yoki 29,4 foizi mehnat faoliyatining muayyan turlarini bajarishga layoqatli hisoblanadi. "Yagona mehnat milliy tizimi" idoralararo dasturiy apparat kompleksi bazasidan olingan ma'lumotlarga ko'ra, hozirgi kunda 27 ming nafar nogironligi bo'lgan shaxslar doimiy

ish o'rniga ega. Ushbu ko'rsatkich mehnatga layoqatli nogironligi bo'lgan shaxslarning 12,3 foizini tashkil etadi. Nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirish masalasida qator ishlar qilinayotganiga qaramay, mutaxassislar bu borada kamchiliklar talay ekanini ta'kidlamoqda. Shtat jadvalida 20 nafardan ortiq xodimi bor tashkilot va muassasalar uch foizgacha ish o'rnini nogironligi bor shaxslarga berishi kerak. Masalan, bir korxonada 100 nafar ishchi bo'lsa, shundan uch nafari ishga layoqatli nogironligi bo'lgan shaxs bo'lishi lozim [5]. Ushbu tartib "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonunining 43-moddasida belgilangan.

Ijtimoiy muhit kuzatuvchilari bir qancha muamoaliy masalalarni aniqlashga imkon berdi. Jumladan:

Jamoat binolarida nogironlar uchun bir qator harakatlanish muammolari mavjud.

Kirish imkonsizligi: Ko'pgina jamoat binolari nogironlar kirishi uchun jihozlanmagan. Misol uchun, harakatchanligi cheklangan odamlarga yordam beradigan liftlar, tutqichlar yoki keng eshiklarning yo'qligi.

Harakatdagi to'siqlar: binolarda harakatlanish imkoniyati cheklangan odamlarning harakatlanishiga to'sqinlik qiluvchi to'siqlar bo'lishi mumkin, masalan, notekis pollar, ostonalar, tor yo'laklar, balandliklar farqi, liftlarning yo'qligi va boshqalar.

Axborotning etishmasligi: Ba'zi binolarda nogironlar uchun yo'nalishlar, liftlar jadvali va boshqalar uchun etarli ma'lumot berilmaydi.

Moslashtirilgan joylarning etishmasligi: Ko'pgina jamoat binolarida nogironlar uchun hojatxonalar, dushlar, kiyim almashtirish xonalari kabi ularning ehtiyojlarini qondiradigan moslashtirilgan joylar mavjud emas.

Xodimlarning etishmasligi: binolarda nogironlar bilan ishlash uchun o'qitilgan xodimlar etarli bo'lmasligi mumkin.

Bu muammolar nogironlar uchun qiyinchiliklarga olib keladi, ularning jamoat hayotida ishtirok etishiga to'sqinlik qiladi va harakat erkinligini cheklaydi.

Shuningdek, mazkur muammolar bir necha sabablarga qarshi kelishi mumkin, misol uchun:

1. Binoning tuzilishi: Eski binolar yoki ko'p qavatli binolar ko'pgina muammolarga olib kelishi mumkin. Bu tur binolar ko'pgina bo'lgan odamlar uchun qiyinchiliklar yaratadi. Bunday binolarni yangilash yoki qayta ishlab chiqarish kerak bo'lishi mumkin.

2. Qonuniy tutumlar: Boshqaruv organlari, binoning egasining yoki boshqalarining qonuniy tutumlari ko'pgina odamlar uchun qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Misol uchun, binoning egasi lift qo'yishni xohlamasa yoki yangi lift qo'yishga moliyaviy imkoniyati yo'q bo'lsa, ko'pgina bo'lgan odamlar uchun yordam birlashtirish imkoni yo'q bo'ladi.

3. Ko'p mijozli bizneslar: Ko'pgina mijozlar (masalan, restoranlar yoki kinoteatrlar) bilan ishlaydigan bizneslar ko'pgina odamlarni qiziqtirish va uni yo'qotishga sabab bo'lishi mumkin. Bunday bizneslar qavatli bo'lmasa yoki yo'qolmasa, yoki liftlarni yaratish uchun moliyaviy imkoniyati yo'q bo'lsa, ko'pgina bo'lgan odamlar uchun qiyinchilik yuzaga kelishi mumkin.

Bunday muammolarga yechim topish uchun, binolarni yangilash, qonuniy asoslarni o'zgartirish, bizneslarni qo'llab-quvvatlash va boshqa ishlar taklif etilishi mumkin.

Notekis pollar binolarda namlik va boshqa muammo yuzaga kelishiga olib keladigan sabab bo'lib, bundan tashqari, ularning harakatlanishi ham cheklanadi. Ostonalar esa, binolarda o'zgaruvchan muhitni tashkil etadigan va ko'chishni cheklashiga sabab bo'lishi mumkin. Tor yo'laklar va balandliklar farqi esa, binolarda harakatlanishning cheklanishiga olib keladigan fizikaviy sabablardandir.

Lift yo'qligi esa, ko'p qavatli binolarda harakatlanishning cheklanishiga olib keladigan eng muhim sabablardan biri hisoblanadi. Agar lift bo'lmasa, insonlar ko'p qavatli binolarda yuqori va pastga ko'chishlari kerak bo'ladi, bu esa ko'p vaqt va energiya sarflashiga sabab bo'ladi.

Barcha bu sabablarga qo'shimcha ravishda, binolarda harakatlanishning cheklanishi, binolarning yasash o'zgaruvchanligi, binolarning yoshi va qurilish materiallari, bino yasash usullari, bino muhitining xususiyatlari kabi bir nechta faktorlarga bog'liq bo'ladi.

Haqiqatan ham, bu juda muhim muddatli muammoning bir xil shakli hisoblanadi. Binolarda nogironlar, turli xil yo'nalishlar va xizmatlardan foydalanish uchun ma'lumotlarga muhtojlar. Bu ma'lumotlar esa turli xil shakllarda taqdim etilishi mumkin, masalan, liftlar uchun jadval, yo'nalishlarni ko'rsatadigan yorliqlar, shuningdek, binodagi xizmatlarni ko'rsatadigan paneller va boshqalar.

Biroq, bunaqa ma'lumotlarni taqdim etish binoning egasi yoki boshqaruvchilari uchun juda muhimdir. Ular binoga kiruvchi va undan chiquvchi odamlarning hayot va xavfsizligi uchun javobgarlar. Bu sababli, binoning xaritasi, yo'nalishlar va elevatorlar uchun jadval, xizmatlarni ko'rsatuvchi panellar va boshqa ma'lumotlar binoning noqulayligini kamaytiradi va odamlarning hayotini xavfsizlashtiradi.

Shuningdek, bugungi kunda, binolarda nogironlar uchun ma'lumotlarni taqdim etishning yanada yaxshi usullari mavjud. Masalan, binodagi QR-kodlar yordamida, barcha kerakli ma'lumotlarga tez va oson o'zaro ulanish mumkin. Bu usul, ma'lumotlarni ko'chirishni osonlashtiradi va odamlar uchun foydali va qulaydir.

Bu haqda gapirish uchun ko'pgina faktorlar mavjud bo'lishi mumkin, ammo har doim uchun ko'p binolarda nogironlar uchun hojatxonalar, dushlar, kiyim almashtirish xonalari kabi xizmatlar mavjud emas. Bu muammoni hal qilish uchun, ko'pgina

shaharlarda qonuniy hujjatlarda belgilangan minimal standartlarni o'zgartirish kerak bo'ladi, shuningdek, yangi binolar qurish davomida nogironlarga xizmat ko'rsatishga oid talablarni amalga oshirish kerak.

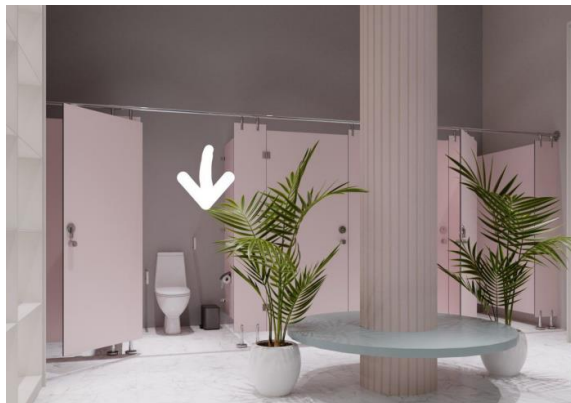
Biroq, bu muammoni hal qilish uchun turli xil yechimlar mavjud. Misol uchun, shaharlar va jamoat binolari tomonidan taqdim etilgan boshqa xizmatlar orqali, nogironlar uchun kerakli xizmatlar ko'rsatilishi mumkin. Bunday xizmatlar misol uchun, mahalliy ko'prikalar, mehmonxona xizmati, yoshlar uchun kiyim do'konlari kabi xizmatlar bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, katta shaharlarda boshqa xalqaro tashkilotlar, masalan, xayriya tashkilotlari va insiyativadorlar, nogironlar uchun ko'proq imkoniyatlar yaratish uchun ham faoliyat yuritishadi. Bu tashkilotlar, misol uchun, xususiy fondlar orqali kiyim va boshqa zarur xizmatlarni taqdim etish, mahalliy do'konlar va bazaarlar orqali arzon mahsulotlarni taqdim etish, shahar yoki mintaqadagi dasturlar orqali sog'lomlik va shifoxonalar xizmatlaridan bepul foydalanish kabi ko'plab imkoniyatlarni taqdim etishadi.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali xizmat ko'rsatish, shaharlarning ko'pgina qismlarida ham nogironlar uchun kerakli xizmatlarni taqdim etishga yordam berishi mumkin. Bu, misol uchun, ijtimoiy tarmoqda faoliyat yuritadigan yoshlar tomonidan qurilgan mobil ilovalar orqali, nogironlar uchun kerakli xizmatlarni taqdim etishadi.

Bularning hammasi, ko'pgina jamoat binolarida nogironlar uchun kerakli xizmatlarni taqdim etishni osonlashtiradi.

Hozirgi zamonaviy davr talabidan kelib chiqqan holda bino inshootlarni qulaylashtirish zamonaviy hamda krativ yechimlardan foydalanish yuqoridagi muamolarning yechimidir. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun qilinayotgan imkoniyatlar bugunga kelib kengaymoqda. Binolar interyerlarida (aynan jamoat binolarida) ranglar gammalarida ham yechimlar berilishi imkoniyati cheklangan insonlar uchun yanada qullaylik keltiradi. Interyerlarda krativ yondashuvlar bilan nafaqat imkoniyati cheklangan insonlarga hamda sog'lom avlod uchun ham yengilik hisoblanadi. Interyerlardagi yechimlarda aynan yordamchi qurilmalar bilan ifodalanish bilan yechimga erishish mumkun. Hamda bunday yechimlar orqali interyerlarni yanada jozibalashtirishga erishish mumkun.

1-rasm. Interyerlarda maxsus yordamchi vositalar va yechimlar.

Nogironligi bor insonlarni turmush hamda harakatlanish sharoitlarini yanada zamonaviylashtirish orqali ularni boshqalar bilan tengma teng harakatlanishlari, jamoat joylarida erkin aloqaga kirishlarida yana ham imkoniyat yaratadi. Quvonarlisi bugungi kunga kelib bunday binolarni loyihalash ko‘lami oshmoqda. Ya’niy zamonaviy hamda kirativ binolar ko‘payishi bilan hamma jamiyat azolari birdak harakatlanishlarini taminlashi bu quvonarli.

Muassasalarda imkoniyati cheklangan insonlar o‘zini tabiiy muhit sharoitida chegara va to‘siqlarsiz bimalol boshqalar bilan tengma teng harakatlashishi, faoliyat yuritishi uchun mafbul muhitni yaratishga erishish mumkin. Ushbu vazifani bajarish maqsadida Ixsoslashtirilgan maktabdan tashqari ta’lim muassasasi binosining

tashqi va ichki muhitini universal dizayn asosida loyihalash hamda buning ilmiy asoslarini yanada takomillashtirish bo‘yicha mualliflar tomonidan ayni vaqtda maqsadli tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Jahon Sog‘liqni saqlash tashkiloti, Nogironlik bo‘yicha dunyo hisoboti, 2011.
2. Шмыгаль Н.Е. Цветотерапия: лечение цветом / Журнал «Ритм Психология для всех». – 2012. - № 1. – С. 9 – 11.
3. КМК 2.08.02-09 “Жамоат бино ва иншоотлари”.
4. ШНК 2.07.02-07 “Кам ҳаракатли ва ногирон шахслар учун ҳаёт фаолияти муҳитини лойиҳалаш”.
5. <https://m.kun.uz/uz/news/2015/08/15/ozbekistonda-avtoturargohlarda-nogironlar-uchun-mahsus-belgilar-ornatiladi>.
6. www.yuz.uz
7. [Konventsiya matni \(HTML\)](#)